

ЗАХИСТ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНУ У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Як відомо, правосуддя здійснюється не лише для покарання винної особи та попередження інших злочинів, але й заради відтворення справедливості. Одним із способів відновити справедливість є відшкодування, наскільки це можливо, вчиненої злочином шкоди.

Кримінально-процесуальне законодавство України передбачає право потерпілого чи його представників подати позов, який розглядається судом одночасно з кримінальною справою. Рішення про відшкодування збитків суд приймає і без наявності позову в порядку кримінально-правової реституції. Однак для реального захисту законних прав та інтересів потерпілого цього недостатньо, особливо в сучасних умовах економічної нестабільності та низького життєвого рівня більшості населення України. А тому судові рішення про відшкодування збитків дуже рідко виконуються в повному обсязі. Крім того, захист потерпілих не вичерпується задоволенням майнових претензій.

Проблема захисту жертв злочинної діяльності є різноплановою і досить складною. Вона привертає до себе увагу світової спільноти. Генеральна Асамблея ООН 29 листопада 1985 р. затвердила Декларацію головних принципів правосуддя для захисту жертв злочинів і зловживання владою. Вона визначила такі головні напрямки підтримки та сприяння потерпілим:

– впровадження у національному законодавстві держав членів ООН міжнародних стандартів доступу потерпілих до системи правосуддя та державної підтримки;

– кримінально-правова реституція;

– компенсація потерпілим з державних фондів;

– надання необхідної матеріальної, медичної, психологічної та соціальної допомоги потерпілим за урядовим, громадським та місцевим каналами [Див.: 1, с.122-129].

Більшість розвинених країн Європи, Північної Америки та Азії мають таке законодавство. Деякі кроки у цьому напрямку здійснюються і в Україні. Реально виконуються більш-менш послідовно лише закони про відшкодування збитків, що заподіяні зловживанням владою при здійсненні правосуддя, а також жертвам політичних репресій минулих років. Всі інші потерпілі від злочинів практично залишаються без будь-якої підтримки і захисту, наодинці зі своїми нелегкими проблемами. Вкрай збідніла держава не зможе взяти на себе повне відшкодування збитків від крадіжок та інших майнових злочинів, від вбивств, тілесних ушкоджень, автотранспортних злочинів. Потерпілі стають об'єктами переслідування та погроз з боку засуджених, їхніх родичів та інших зацікавлених осіб. Це так, у нас. Як же

вирішується ця проблема в інших країнах? Територіально та за кількістю населення Україну часто порівнюють з Францією. У цій європейській країні жертви насильницьких злочинів та їхні утриманці мають право на компенсацію з боку держави шкоди, заподіяної злочинами проти особи. До компенсаційних виплат належать витрати на лікування, повна компенсація за юридичне обслуговування потерпілих та членів їхніх сімей, майнові збитки (залежно від майнового становища жертви), відшкодування збитків, заподіяних автотранспортом (при відсутності страхування), терористичними актами, зараженням СНІД. При міністерстві юстиції США створений департамент, що вирішує питання допомоги жертвам злочинів. Всі 50 штатів мають власне компенсаційне законодавство. Міністерство юстиції США забезпечує додаткове фінансування і технічну підтримку окремих штатів. Право на компенсацію мають потерпілі від злочинів, їхні утриманці, родичі. Компенсуються витрати на лікування, консультації психологів та психіатрів, втрати заробітку, на пошук нової роботи, витрати на поховання, на реабілітацію, втраченої власності [1, с.125–127].

Крім компенсації, потерпілі у розвинених країнах мають і додаткові права, що сприяють захисту їхніх законних інтересів. Так, зокрема Закон про права жертв злочинів штату Пенсільванія (США) передбачає:

- право потерпілих брати участь у важливих процесуальних діях слідства та суду;
- подавати пропозиції щодо визначення розмірів та форми відшкодування збитків засудженими та у порядку державної компенсації;
- одержувати повідомлення тюремної адміністрації про звільнення злочинця, переміщення його в іншу тюрму, а на випадок втечі – негайного повідомлення про це.

Захист законних прав та інтересів потерпілих є одним із завдань поліції Федеративної Республіки Німеччини. В країні існує спеціалізована поліція по запобіганню злочинів та допомозі населенню, серед численних функцій якої є:

- допомога жертвам злочинів;
- допомога особам, що потерпіли від побутових конфліктів;
- консультації відносно того, як уникнути злочинних нападів в різних ситуаціях;
- примирення конфліктуючих сімейних сторін;
- морально-психологічна допомога громадянам, в першу чергу неповнолітнім та особам літнього віку [2, с.175].

Матеріальна та правова допомога жертвам злочинів надходить також і від громадських організацій. Існують Європейський форум підтримки жертв злочинів, а також національні асоціації, які є членами цього форуму. Така асоціація створена і в Росії. До її роботи залучають вчених-кримінологів, журналістів, адвокатів, медиків та психологів. Президент асоціації професор В.Є. Квашиєв в газетному інтерв'ю підкреслив, що труднощі в ро-

боті є типовими для всіх країн СНД: «...ми ніякої підтримки від держави не отримуємо, тримаємося лише на ентузіазмі декількох фахівців та невеликій допомозі з боку спонсорів. У багатьох країнах підтримка жертв злочинів зводиться в ранг державної політики. Перші внески у спеціальні фонди роблять, насамперед, правоохоронні відомства, вони також беруть активну участь у підтримці потерпілих, особливо в перші дні після біди, що трапилася» [3].

На жаль, в Україні немає Асоціації підтримки жертв злочинів. Думаю, що її роль могла б виконувати Українська кримінологічна асоціація, яка створена 1998 р.

Головне завдання науковців та юристів-практиків полягає в тому, щоб активізувати зусилля у створенні нормативної бази захисту потерпілих від злочинів. З урахуванням досвіду інших країн було б доцільним значне розширення процесуальних прав потерпілого як учасника кримінального процесу. Він повинен не лише мати право висловлювати свою позицію щодо розмірів і форми відшкодування збитків, але й вимагати від суду рішень щодо захисту безпеки власності та своєї сім'ї. Відомо ж, що не лише свідки, але й потерпілі мають чимало проблем після проголошення судового вироку. Було б, на мій погляд, справедливим враховувати позицію потерпілого при вирішенні питання про умовно-дострокове звільнення від покарання, помилування, застосування амністії. Часом трапляється, що милосердя до злочинця обертається жорстокістю до його жертви.

Потерпілий має знати, де саме знаходиться його кривдник, що відбуває покарання, коли і на якій підставі він звільняється з місць позбавлення волі. Втеча засудженого створює безпосередню загрозу потерпілому та свідкам. А тому органи внутрішніх справ зобов'язані цю загрозу відвернути та негайно сповістити про втечу в'язня.

Дуже важливо привернути увагу населення до проблем потерпілих. Це є складовою частиною морального відродження, виховання соціальної солідарності та взаємодопомоги у суспільстві. Треба, щоб до цієї болючої теми частіше звертались засоби масової інформації, діячі мистецтва та літератури. А поки що про горе ні в чому не винних людей майже ніхто не згадує. Замість цього на екранах кіно та телебаченні сумнівні сюжети про суперменів та гори трупів, що їх супроводжують. Не відстають газети та масова детективна література, що заповонила книжковий ринок. І як зрозуміти, що газета «Факти», яка виходить чи не найбільшим тиражем в Україні, регулярно пропагує насильство та публікує інтерв'ю з кілерами... Це реклама їхньої майстерності та ремесла?

Вище наводилася цитата з досить песимістичного висловлювання президента російської асоціації підтримки жертв злочинів професора В.С. Квашиса. Разом з тим, російська телестудія «Екран века» на замовлення та за участю асоціації створила за матеріалами США фільм «Як допомагають жертвам». В ньому виступають і потерпілі, і юристи, і працівники громад-

ської служби допомоги. У фільмі показані всі сторони цієї проблеми: робота поліції та судів, кризових центрів та «гарячих ліній», федеральних та місцевих органів влади тощо. Але особливо докладно висвітлюється діяльність державного фонду допомоги жертвам, який фінансує компенсацію збитків, а також послуги соціального характеру. Показано, яку увагу захисту жертв злочинів приділяє президент країни, владні структури та засоби масової інформації.

В Україні катастрофічно не вистачає грошей, затримується виплата заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат. Не працюють великі промислові підприємства, зростає безробіття. За таких обставин створення спеціального державного фонду допомоги потерпілим від злочинів – справа непроста. Але можлива, якщо платитимуть правопорушники через обов'язкові відрахування з заробітної плати, зі штрафів, за рахунок конфіскованого майна.

Захист природних прав потерпілих та матеріальні витрати з боку держави підвищують її авторитет, заохочують населення до співпраці у справі протистояння злочинності. Державна компенсація кримінальної шкоди та гарантія безпеки потерпілих і свідків злочину зробить цих людей стійкими союзниками органів кримінальної юстиції. А це означатиме зменшення випадків відмови жертв злочинів від подачі заяви про подію, зміни показань на користь обвинуваченого тощо. Скоротиться латентна та нерозкрита злочинність.

Якщо взяти до уваги позитивні соціально-психологічні наслідки прийняття та застосування законів про захист потерпілих, то не можна не визнати, що ці закони економічно виправдані.

Список літератури:

1. Туляков В.О. Державний захист природних прав жертв злочинів у сучасному світі // Проблеми боротьби з корупцією та організованою злочинністю. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. К., 1998. Т.7. 2. А как у них? // Щит и меч. М., 1985. №2. 3. Руднев В. Один день из жизни потерпевших от преступления // Известия. 1994. 22 февраля.

Надійшла до редколегії 03.07.2000

А.І. Хальота, ад'юнкт каф. теорії держави та права НАВСУ

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ – ОДНА З ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

В історії законодавства презумпція невинуватості вперше виникла і була встановлена в Декларації прав людини і громадянина 1789 р. під час французької буржуазної революції та в 1971 р. включена в Конституцію революційної Франції.